

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Проблеми сучасної психології

**Збірник наукових праць
Кам'янець-Подільського
національного університету
імені Івана Огієнка,
Інституту психології
імені Г.С.Костюка НАПН України**

Випуск 20

Кам'янець-Подільський
«Аксиома»
2013

Рецензенти:

- О.І.Власова** – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології розвитку, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ
- Ж.П.Вірна** – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк
- В.О.Моляко** – академік НАПН України, доктор психологічних наук, професор, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ

*Рекомендовано до друку рішеннями Вчених рад
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України
(протокол №4 від 28.03.2013 р.),*

*Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(протокол № 4 від 28.02.2013 р.)*

Міжнародна редакційна колегія:

С.Д.Максименко, дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор (відповідальний редактор); **Г.О.Балл**, член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор; **М.Й.Боришевський**, член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор; **О.М.Кокун**, доктор психологічних наук, професор; **Л.А.Онуфрієва**, кандидат психологічних наук, доцент (відповідальний секретар); **Н.В.Чепелева**, член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор; **А.І.Шинкарук**, доктор психологічних наук, професор (заступник відповідального редактора); **А.Л.Журавльов**, доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент РАО, директор Інституту психології РАН (Російська Федерація); **Антон Фабіан**, професор, доктор габілітований, завідувач кафедри соціальної роботи, Університет Павла Йозефа Шафарика в Кошицях (Словаччина); **Беата Анна Зємба**, доктор гуманітарних наук у галузі опікунської та соціальної педагогіки, ад'юнкт кафедри соціальної педагогіки Інституту педагогіки Жешівського університету (Республіка Польща); **Марек Палюх**, професор надзвичайний, доктор габілітований гуманітарних наук, завідувач кафедри соціальної педагогіки в Інституті педагогіки Жешівського університету (Республіка Польща).

Міжнародна редакційна рада:

Євген Глива, доктор філософських наук з психології, іноземний член НАПН України, професор-консультант товариства «Дослідження клінічного гіпнозу» (Австралія); **Роман Трач**, доктор філософських наук, професор, іноземний член НАПН України (США); **Альфред Прітц**, професор, доктор з психології та педагогіки, ректор університету ім. Зігмунда Фрейда (Австрійська Республіка); **Мірослав Чапка**, доктор наук з освіти, професор, ректор Вищої школи економіки і адміністрації в Битомі (Республіка Польща); **Лешек Фрідерік Коженювські**, доктор габілітований з економіки, професор, Президент Європейської асоціації безпеки (European Association for Security), науковий редактор загальноєвропейського наукового журналу «Безпекознавство» (Республіка Польща); **В.І. Луговий**, дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор, віце-президент НАПН України, директор Інституту вищої освіти (м. Київ, Україна); **В.В. Рубцов**, доктор психологічних наук, професор, академік РАО, ректор Московського міського психолого-педагогічного університету, директор Психологічного інституту РАО (Російська Федерація); **О.Я. Чебикін**, дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор, ректор Південноукраїнського педагогічного університету (м. Одеса, Україна); **Т.С. Яценко**, дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор, професор Кримського гуманітарного університету та директор Центру глибинної психології НАПН України при Республіканському вищому навчальному закладі «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта, Україна).

П 68 Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 20. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. – 856 с.

У збірнику наукових праць висвітлюються найбільш актуальні проблеми сучасної психології, представлено широкий спектр наукових розробок вітчизняних і закордонних дослідників. Здійснено аналіз проблем, умов і труднощів психічного розвитку, вікових та індивідуальних особливостей становлення особистості й психології навчання.

Збірник наукових праць адресовано професійним психологам, докторантам і аспірантам, усім тим, хто цікавиться сучасним станом розвитку психологічної науки.

УДК 378(082):159.9

ББК 74.58+88я43

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 19651-9451 ПР від 30.01.2013 р.
Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України з психології
(Постанова Президії ВАК України № 1-05/2 від 27 травня 2009 року)

© Автори статей, 2013

© «Аксіома», видання, 2013

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University
G.S.Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of
Pedagogical Science of Ukraine

Problems of modern psychology

**Collection of research papers of
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko
National University,
G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the
National Academy
of Pedagogical Science of Ukraine**

Issue 20

Kamianets-Podilskyi
“Aksioma”
2013

Reviewers:

- O.I.Vlasova** – Doctor of Psychological Science, Professor, head of Developmental Psychology Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv
- Z.P.Virna** – Doctor of Psychological Science, Professor, Dean of the Psychology Faculty, Lesya Ukrainka East European National University, Lutsk
- V.O.Molyako** – Academician of the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, Doctor of Psychological Science, Professor, G.S.Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, Kyiv

*The publication is approved by the resolutions of the Scientific Boards of
G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical
Science of Ukraine (Protocol № 4 of 28.03.2013),*

*Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University
(Protocol № 4 of 28.02.2013)*

International editorial board:

S.D.Maksymenko, Full Member of the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, Doctor of Psychological Science, Professor, Director of G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, (Editor-in-Chief), Ukraine; **G.O.Ball**, Corresponding Member of the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, Doctor of Psychological Science, Professor, Ukraine;; **M.Y.Boryshevsky**, corresponding member of the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, Doctor of Psychological Science, Professor; **O.M.Kokun**, Doctor of Psychological Science, Professor, Ukraine; **L.A.Onufrieva**, Candidate of Psychological Science, Assistant Professor (Chief Secretary), Ukraine; **N.V.Chepelieva**, Full Member of the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, Doctor of Psychological Science, Professor, Ukraine; **A.I. Shynkaryuk**, Doctor of Psychological Science, Professor (deputy editor); **A.L.Zhuravlev**, Doctor of Psychological Science, Professor, Corresponding Member of RAE, Director of Institute of Psychology of the Russian Academy of Science (Russian Federation); **Anton Fabian**, Professor, dr hab., Pavol Jozef Šafárik University in Kosice (Slovak Republic); **Beata Anna Zięmba**, Doctor of Humanities in Tutorial and Social Pedagogics, Senior Lecturer, Rzeszów University (Republic of Poland); **Marek Paluch**, Associate Professor, Dr hab. in Humanities, Rzeszów University (Republic of Poland)

International Editorial Council:

Eugene Hlywa, Philosophy Doctor in Psychology Foreign Member of the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, Consulting Professor at The Australian Society of Clinical Hypnotherapists, (Australia); **Roman Tratch**, Doctor of Philosophical Science, Professor, Foreign Member of the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, (USA); **Alfred Pritz**, Professor, Doctor of Psychology and Pedagogy, Rector of Sigmund Freud University, (Republic of Austria); **Miroslaw Czapka**, Doctor of Educational Science, Professor, Rector of The University of Economics and Administration in Bytom, (Republic of Poland); **Leszek Frederyk Korzeniowski**, dr hab. in Economics, Professor, President of European Association for Security, Scientific Editor of all European Academic Journal «Defense and Strategy» (Republic of Poland); **V.I.Luhovyi**, the First Vice President of NAPS of Ukraine, Academician of NAPS of Ukraine, Doctor of Pedagogical Science, Professor (Ukraine); **V. V.Rubtsov**, Doctor of Psychological Science, Professor, Academician RAE, Rector of Moscow State University of Psychology and Education, Director of Psychological Institute of the Russian Academy of Education, (Russian Federation); **O.Y.Chebykin**, Full Member of the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, Doctor of Psychological Science, Professor (Ukraine); **T.S.Yatsenko**, Academician of NAPS of Ukraine, Doctor of Psychological Science, Professor (Ukraine)

P 68 **Problems of Modern Psychology:** Collection of research papers of Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / edited by S.D.Maksymenko, L.A.Onufrieva. – Issue 20. – Kamianets-Podilsky: Aksioma, 2013. – 856 p.

The collection of research papers is devoted to the scientific discussion of the most actual issues in contemporary psychology. It presents a wide range of scientific works by Ukrainian and foreign researchers. It presents an analysis of the issues, conditions, and difficulties of psychological development, age-related and individual differences in the development of an individual and psychology of education.

The target readership of the collection of research papers includes professional psychologists, graduate and postgraduate students, as well as everybody else who shows interest in the current state of psychology as a science.

UDC 378(082):159.9
LBC 74.58+88ya43

*Certificate of state registration of the printed
source of mass medium KB № 19651-9451 IIP of 30.01.2013
This publication is listed in Special editions of HAC of Ukraine in Psychology
(HAC Presidium Resolution № 1-05/2 of 27 May 2009)*

© Authors of the papers, 2013
© “Aksioma”, publication, 2013

Копінг-поведінка сім'ї як предмет психологічного дослідження

У статті розглядаються теоретичні концепції копінг-поведінки сім'ї у працях зарубіжних та вітчизняних психологів. Аналізуються різні точки зору щодо поняття та виникнення сімейного стресу, копінг-ресурси, як фактори допомоги людині в стресових ситуаціях. Визначається роль соціальної підтримки з урахуванням поділу за фактором статі та аналіз фактора підтримки у взаєминах між батьками та дорослими дітьми. У статті також вивчається конфлікт як першочергова ознака стресу. Здійснена спроба проаналізувати особливості впливу факторів ризику чи несприятливої події на вразливість до стресу, поняття стійкої сім'ї, сімейного опанування в рамках різних підходів: соціологічного, адаптивного та системного.

Ключові слова: копінг-поведінка, копінг-ресурси, стрес, соціальна адаптація, дезадаптація, криза, конфлікт.

В статье рассматриваются теоретические концепции копинг-поведения семьи в работах зарубежных и отечественных психологов. Анализируются разные точки зрения на понятие и возникновение семейного стресса, копинг-ресурсы как факторы помощи человеку в стрессовых ситуациях. Определяется роль социальной поддержки с учётом разделения по полу и анализа фактора поддержки при взаимодействии между родителями и взрослыми детьми. В статье также изучается конфликт в качестве первоочередного признака стресса. В статье произведена попытка проанализировать особенности влияния факторов риска или сложных ситуаций на стойкость к стрессу, понятия стабильной семьи и семейного совладания в рамках разных подходов: социологического, адаптивного и системного.

Ключевые слова: копинг-поведение, копинг-ресурсы, стресс, социальная адаптация, дезадаптация, кризис, конфликт.

Дослідники психології стресу і опанування приділяють велику увагу соціальній підтримці і близьким відносинам як ресурсам опанувальної поведінки особистості. Виділяють різні види соціальної підтримки – таку, яку сприймають як бажану і ту, що реально отримують у сфері відносин з людьми, на яких вона може покластися, звернутися за порадою і допомогою у важкій життєвій ситуації. Соціальна підтримка робить людину менш вразливою до життєвих труднощів і забезпечує їй допомогу у разі виникнення проблем [1,2,5,7,8].

Відомо, що до копінг-ресурсів відносяться ті фактори, які допомагають людині, роблять її більш стійкою до стресових ситуацій. До них відносять вік, стан здоров'я та ін.. Але крім цього, необхідним копінг-ресурсом особистості є задоволення необхідності у підтримці з боку інших людей. Соціальна підтримка є функцією інтенсивності і широти міжособистісних відносин, що входять в поняття соціальної мережі людини, і виступає одним із найбільш розповсюджених і потужних копінг-ресурсів. Дослідники вікової психології констатують, що молоді люди більше потребують підтримки оточуючих і користуються цією підтримкою більш інтенсивно, ніж представники старшого покоління. Порівняно з людьми зрілого віку, молодь взагалі є більш активним «отримувачем» соціальної підтримки, менш самодостатньою і здатною просити допомогу. В цілому, можна стверджувати, що з віком значення соціальної підтримки дещо знижується, її пошук стає менш інтенсивним. Подолання труднощів здійснюється здебільшого за рахунок розширення меж індивідуального життєвого досвіду, накопичення навичок опанування, зростання самоефективності, прийняття відповідальності тощо. Молоді люди у важких життєвих ситуаціях схильні покладатися на інших, тоді як люди зрілого віку розраховують здебільшого на свої власні можливості.

Соціальна підтримка з урахуванням поділу за фактором статі відрізняється, в основному, за рахунок різниці у відношенні до підтримки взагалі. Жінки більше потребують її із сторони близьких людей і користуються нею більш інтенсивно. Більшість чоловіків характеризують себе як таких, що в незначній мірі потребують емоційної підтримки і практичної допомоги. Жінкам у більшій мірі потрібна допомога, особливо інформаційна – поради, рекомендації, додаткові точки зору і т. п. Частина чоловіків теж визнають потребу у додаткових каналах інформації, але 60% керуються переважно власною думкою. Очевидно, жінки більш активні у привертанні підтримки зі сторони близьких людей. З твердження «якщо мені потрібна допомога – я просто прошу» погоджується 85% жінок і тільки 53% чоловіків. Це в деякій мірі все ще зумовлено впливом статево-рольових стереотипів, згідно з якими жінки традиційно повинні задовольнятися роллю підлеглої сторони або інакше проявляти владу. Також можливим є те, що у жінок навички пошуку соціальної підтримки розвинуті краще у зв'язку з прийняттям ролі матері. Це пов'язано з використанням всіх можливих засобів для забезпечення благополуччя собі і дітям. [5]

Соціальна мережа забезпечує природні канали допомоги у важких життєвих ситуаціях. Мережа складається з емоційно значущих людей, з якими людина регулярно спілкується і на яких може покластися у разі необхідності, зазвичай для задоволення потреби у регулярному дружньому спілкуванні, підтримці. Відомо, що зв'язок між батьками і дорослими дітьми є надзвичайно тісним у вітчизняній культурі і забезпечує високі рівні матеріальної та емоційної підтримки. Батьки і дорослі діти один для одного є важливим джерелом підтримки, що включає в себе практичну допомогу, інформаційну підтримку і емоційну близькість. Водночас більшість членів соціальної мережі надають, в основному, два види підтримки: інформаційну та емоційну.

У взаєминах між батьками і дорослими дітьми у вітчизняній культурі присутні всі види підтримки. Ці фактори можна пояснити масовим розповсюдженням дітоцентричного типу сім'ї, а також переважанням батьківської функції у подружжя.

Дослідження сімейного стресу й опанування важкими ситуаціями в родині є одним з перспективних напрямлень в дослідженні і наближенні позитивних змін сучасної сімейної ситуації у нашому суспільстві. Адже розробка даної теми, яка почалася у західній психології близько тридцяти років назад, була достатньо продуктивною і вже сприяла покращенню практичної психологічної і психотерапевтичної допомоги сім'ї, психосоціальної роботи з сім'єю як системою, подружніми порадами, батьками проблемних дітей, розлученими батьками і їх дітьми.

Очевидною є наявність великої кількості важких ситуацій спільного проживання в сім'ї. У важких і напружених ситуаціях, у разі зіткнення з драматичними, дійсно серйозними подіями як в особистій та професійній сферах, так і в житті суспільства, нерідко саме сім'я і близькі відносини стають тим єдиним осередком, що підтримує людину, дає їй сили для перетворення ситуації, вибору «варіанта життя» (В. М. Дружинін).[8]

Проблеми впливу факторів ризику чи несприятливої події на вразливість до стресу, поняття стійкої сім'ї, особливості сімейного опанування розглядаються у західній психології в рамках різних підходів – соціологічного, адаптивного та системного. Існує стійке уявлення про сім'ю як систему (М. Боуен, А. Я. Варга, А. В. Черніков), «позаяк зміни в одній частині ведуть до компенсаційних змін в інших частинах сім'ї» [1;7]. Розвиток цієї системи внутрішніх, психологічних і інтерсуб'єктивних відношень не є апріорі соціально адаптивним. Її розвиток, на думку А. Б. Орлова, передбачає самодетермінацію, свої власні цілі. Перехідний,

маргінальний стан сучасної сім'ї пов'язаний з послабленням традиційної, добре усвідомлюваної соціальної орієнтації і посиленням нових, поки що недостатньо усвідомлених детермінант сімейного життя.

Досліджуючи сім'ю, подружні, батьківські відносини, сімейну і особистісну ідентичність з точки зору соціальної і сімейної динаміки, а також опанувальної поведінки, можна констатувати, що сімейні відносини, які постійно змінюються, утворюють нову сімейну субкультуру. Сучасна сім'я розглядається як соціокультурний і соціально-психологічний феномен, багато в чому детермінуючий опанувальну поведінку індивідуального суб'єкта – члена сім'ї. Суттєво впливаючи на фізичне, соціальне і психологічне благополуччя кожної людини, сім'я або допомагає впоратися з труднощами повсякденного життя, або деформує людину і штовхає її до дисфункціональності і дезадаптації (А.Я. Варга, А.І. Тащева, Е. Г. Ейдемільер, Р. Скіннер) [7,10,11]. Достатньо мало емпіричних даних, що визначають ресурси поведінки сім'ї у важких ситуаціях, ресурси опанування зі стресом життєво-стійкої і здорової сім'ї, тому у центрі нашої уваги саме знаходиться сімейний стрес. Це стан в сім'ї, який виникає як порушення рівноваги між реально існуючими вимогами до сім'ї (у вигляді погрози, втрати) і можливостями сім'ї впоратися з ними. Зазвичай такий стан називається дією стресорів або життєвих подій, що несприятливо впливають на сім'ю в цілому чи на її частину (наприклад, на діаду: чоловік – дружина або мати – дитина), а також на окремих членів сім'ї. Існують помітні і важливі життєві події, які наштовхують сім'ю на зміни: народження чи смерть членів сім'ї, серйозні конфлікти, що стосуються різних сфер сімейного життя, наприклад, емоційного клімату, способів взаємодії, цілей і цінностей, психологічної дистанції між членами сім'ї. Під час стресу сім'я переживає загальне напруження і негативні емоції, певний (оптимальний) рівень якого може вплинути як стимулятор, мобілізувати, змушуючи людей «зібратися», а неоптимальний – звести до широкого набору негативних наслідків.

Різновидом стресорів є сімейні труднощі – конкретні вимоги до сім'ї, пов'язані зі стресовою подією (наприклад, додаткові витрати, пов'язані з народженням дитини чи навчанням члена сім'ї в іншому місті). Максимальний сімейний стрес, з яким сім'я не може впоратися, приводить до сімейної кризи. Кризою є нездатність сім'ї відновлювати стабільний стан у ситуації постійного тиску тих вимог, які змінюють сімейну структуру і способи

взаємодії членів сім'ї (наприклад, розлучення). Сімейну кризу можна констатувати як незворотню зміну в житті сім'ї, коли попередні, звичні ролі членів сім'ї стають неадекватними і відбувається руйнування (різкі зміни, розпад) попередніх зразків поведінки. Сімейний стрес не обов'язково може досягнути рівня кризи, якщо сім'я використовує свої ресурси, вміння, і протистоїть деструктивним змінам. [3]

Стресори впливають на всі сфери життєдіяльності сім'ї, але деякі з них особливо вразливі до сімейного стресу. Це сфери подружніх взаємовідносин, в тому числі й інтимно-особистісних, на деяких етапах життєвого циклу сім'ї (наприклад, ранне одруження або подружжя на етапі «порожнього гнізда»); батьківства – перехід до нього, пов'язаний з прийняттям нової ролі (матері чи батька первістка), виховання хронічно хворої дитини; здоров'я членів сім'ї (труднощі прийняття важкої хвороби і догляд за важкохворим членом сім'ї). Існують і інші сфери життя сім'ї, що вимагають вивчення з точки зору їх стресогенності і опанування: самотність у сім'ї, економічний стрес, професійний стрес (сім'я і робота: зміна чи втрата роботи, «подвійна кар'єра», коли обоє з подружжя багато працюють) та ін. Можна впевнено сказати, що сімейний стрес – це важливе соціальне явище і одночасно соціальний стрес, ознаками якого виступають когнітивна оцінка людиною ступеня загрози своєму і сімейному добробуту та подальші зміни в поведінці. Так, наприклад, втрата роботи одним із членів сім'ї, без сумніву, веде до підвищення навантаження і більшої зайнятості інших її членів, якщо сім'я хоче зберегти рівень і якість життя. Сімейні стреси також поділяють на: нормативні (природні зміни, що пов'язані з сімейною динамікою – послідовним проходженням етапів розвитку сім'ї), і екстремальні (різні катастрофи, такі як втрата члена сім'ї, випадкова травма тощо).[2,3]

Часто ознаками стресу різного рівня виступають одні і ті ж симптоми різного ступеня інтенсивності. Зазвичай це – збільшення конфліктів, суперечок, сварок і боротьби одне з одним, вживання алкоголю, наркотичних чи медикаментозних речовин, розлад сну, головні болі, психосоматичні розлади, зміни в емоційному кліматі і взаємодії сім'ї – ревності, підозри, невірність, недовіра одне одному, відхилення від спілкування, «психологічна відсутність» тощо. Але слід відмітити, що зазвичай нормативні стреси закінчуються набуттям чогось нового членами сім'ї і сім'єю як спільнотою (нових ролей, відповідальності, автономності, незалежності тощо). Сім'я, яка пережила екстре-

мальний стрес, також може мати якісь набуття (велика емоційна стійкість, важливі навички), але «ціна» цих надбань різна при впливі стресорів різної якості.

Деадаптаційні процеси і явища у соціальній сфері і сфері здоров'я проявляються при тривалому неопануванні людини з сімейним стресом. Серед них: девіантна поведінка батьків і дітей, в тому числі і домашнє насилля; підліткова вагітність; передчасне вибування дітей з школи («невідвідування школи»); тривалі важкі депресії, що призводять до самогубства.

Найчастіше у фокусі уваги чиновників, соціальних працівників і навіть дослідників стають сім'ї «групи ризику», у яких рівень стресу високий у разі поганого функціонування механізмів опанувальної поведінки. Нормативні щоденні стреси, що переживає нормальна сім'я, в цілому, ігноруються. Хоча в таких сім'ях нерідко виникають серйозні психологічні і соціальні, медичні труднощі, що вимагають допомоги у їх подоланні. Обставини життя можуть вимагати нових копінг-стратегій, що відсутні в «репертуарі» цих сімей.

Важкі життєві ситуації перевіряють життєву систему на міцність. Існує особлива якість сім'ї, так звана «здатність до опору», яка дозволяє їй формувати і підтримувати стійкі патерни функціонування під впливом стресу. Термін трактується по-різному: еластичність, здатність сім'ї швидко відновлювати сили у випадку невдач, травми чи ситуації, що швидко змінюються після пережитого стресу або стійкість до стресу. Концепція стійкості (resilience) має недавню, але багату історію, пов'язану з дослідженням, що стосуються стійкості до стресу дітей. Дослідження вказали на важливість сім'ї у формуванні стійкості до стресу. Не всі члени сім'ї однаково вразливі до стресу, не всі вміють швидко відновлювати духовні і фізичні сили, «вилікуватися» після невдачі, травми, зберігаючи душевну енергію, життєрадісність та інші позитивні якості. Деякі сім'ї стають жертвами ситуацій і змінюються у бік дисфункціонального стану, ніколи не «виліковуються», не відходять від стресу. Відомо, що адаптаційні можливості копінг-поведінки збільшуються під дією сильних стресорів. Це означає, що чим сильніший стресор, тим більш яскраво виражена опанувальна поведінка у сімей і людей, які добре адаптуються.

Зрозуміло, що сім'ї, як люди, по-різному реагують на стрес. Рівень і якість опанування в життєвих важких ситуаціях залежить від того, наскільки успішно функціонує сім'я, тобто як вона виконує свої головні функції. Побудова і підтримка взаємо-

відносин – подружніх, батьківських, міжгенераційних – одна з найважливіших функцій сім'ї.

Сьогодні більша частина сімей в нашій країні «не чекає милостині» ні від природи, ні від держави, а активно сама вирішує свої проблеми, пов'язані зі здоров'ям, навчанням дітей, наявністю житла. Вона сама буде собі долю вибирає шлях (залишатися чи емігрувати, працювати найманим чи створити свій бізнес, навчати дітей у державному чи приватному навчальному закладі тощо). Звичайно, іноді не вистачає гнучкості й міцності. Але спеціалісти з проблем сім'ї у всьому світі стверджують, що на впродовж минулого ХХ століття цей соціальний інститут пережив стільки потрясінь і криз, що залишається тільки дивуватися неймовірній життєздатності сім'ї.

Для здоров'я сім'ї і її членів необхідне відповідне успішне подолання послідовних завдань розвитку при переході сімей етапами життєвого циклу. Але новоутворення і зміни в сімейній системі, обумовлені динамікою сімейного розвитку, нерідко виявляються настільки суттєвими і значущими, що вимагають перестановки сімейних ресурсів, адаптації членів родини, сприймаються і оцінюються як важкі та стресові [10].

Поняття «стрес» в останні десятиліття в психології мало різне значення. Стрес розуміється як «викид» психічних і фізичних хвороб – стрес, орієнтований на стимул, як реакція і синдром адаптації, як неспецифічна реакція організму на будь-яку запропоновану до нього вимогу чи шкідливий вплив. Авторитетний американський дослідник Р.Лазарус визначає психологічний стрес як реакцію на особливості взаємодії між особистістю і навколишнім світом, взаємозв'язок між людиною і надмірними вимогами середовища, що пов'язано з підвищенням її ресурсів і створенням загрози для особистого добробуту. Стрес, таким чином, являє собою дисбаланс між внутрішніми і зовнішніми вимогами до особистості і її можливостями реагування на них, причому цей дисбаланс не обов'язково може бути об'єктивним, він може переноситися суб'єктивно.

У сучасній психологічній літературі існує три підходи до розуміння стресів і їх виміру: перший підхід базується на оцінці життєвих подій, центральною для нього виступає ідея, згідно якої будь-яка зміна є стресовою і вимагає адаптації. Конструкція «життєвої події» описується як зміна в соціальному і особистому середовищі суб'єкта. При цьому подія являє собою зміну, а не стійкий стан, є зовнішньою, а не тільки внутрішньою, психологічною; другий підхід до розуміння стресів ґрунтується на

виділенні повсякденних неприємностей, мікростресів або труднощів щоденного життя (неприємності виділяються як дратівливі, фрустровані, викликають хвилювання, які частково характеризують транзакції з навколишнім середовищем); третій підхід акцентує увагу на хронічних стресах, сюди можуть відноситися стресори, які постійно присутні в житті людини – відсутність роботи, низькі доходи, погані умови проживання.

На сучасному етапі більшість дослідників визначають сімейний стрес як переживання загального напруження і негативних почуттів членами сім'ї у відповідь на вимоги соціального середовища, що перевищують можливості членів сім'ї і створюють загрозу втрати сімейних цінностей. Тільки невелика частина вчених відноситься до сімейного стресу як до мікроподії, при якій необхідна адаптація первинного порядку.

Z. Zauxi, H. Weber розуміють під сімейним стресом всі афективні реакції на події, що відносяться до сім'ї, в тому числі і повсякденні конфлікти. S. Hobfoll, P. Boss визначають сімейний стрес як подовження індивідуального стресу, що продовжується у сім'ї, коли навколишнє середовище завищує вимоги до індивідуальних ресурсів членів сім'ї і до колективних ресурсів, що призводить до значних їх витрат і загрожує сімейному добробуту. Сімейний стрес розглядається як порушення в стійкому стані сім'ї.[1,2]

У сучасній психологічній літературі найбільше зустрічаються теоретичний опис сімейних стресів і труднощів, при цьому помітно відчувається дефіцит комплексних емпіричних досліджень, реальних, дієвих труднощів і стресів, що переживає сім'я в процесі свого розвитку. Стреси і важкі ситуації, що виникають у сім'ї, різні за впливом, інтенсивністю та протяжністю.

Труднощі для сім'ї можуть викликати різні життєві події і ситуації, навантаження, що створюють порушення у стійкому стані сім'ї. При цьому важка ситуація може бути настільки сильною та інтенсивною для сім'ї, що уникнути виникнення стресу (сімейного стресу) неможливо. Сімейний стрес розглядається як переживання загального напруження і негативних відчуттів членами сім'ї у відповідь на вимоги соціального середовища, що перевищують можливості, які створюють загрозу сімейним цінностям.[10]

Стрес викликає появу негативних характеристик протікання сімейної життєдіяльності, провокує збільшення напруги, суперечок, конфліктів у сім'ї, негативні зміни в емоційному кліматі, ревності, підозри і недовіру членів сім'ї один до одно-

го, відмову від спілкування, концентрацію членів сім'ї на своїх власних потребах і переживаннях за рахунок внутрісімейної взаємодії. Нерідко стрес дестабілізує життя сім'ї і є причиною її дисфункції.

Психологія відносин – одна з теоретичних концепцій у вивченні особистості (О. М. Леонт'єв, В. Н. Мясищев, С. Л. Рубінштейн), спираючись на яку ми виділяємо батьківські відносини як процес і результат індивідуального вибіркового відображення сімейних зв'язків, переживання батьків і дітей, їх спільної діяльності. Відносини дітей і батьків пов'язані з реальною взаємодією, у них яскраво проявляється соціально-психологічні закономірності групової суб'єктивності. З однієї сторони, вони є регуляторами поведінки їх учасників, а з другої – опосередковують розвиток особистості, перш за все дитини, і впливають на всіх учасників. Вони проявляються у системі різноманітних почуттів, переживань, установках спілкування батьків і дітей. Відносини батьків і дітей є найбільш вивченими із всіх сімейних підструктур, особливо у вітчизняній психології. Їх компонентами є відношення батьків до дитини та відношення дитини до батьків, пов'язаних одне з одним, але не рівноправних. Специфіку відносин дітей і батьків визначає відношення батька до дитини. Це пояснюється тим, що дитина не є суб'єктом тих процесів, які приводять в дію детермінанти батьківського відношення, його суб'єктність обмежена. Особливо глибоко і детально дані аспекти розглядають сучасні психоаналітики, наприклад Алік Міллер, Бруно Беттельгейм, Джон Боулбі та інші.[3,6,9]

Емоційний компонент батьківського відношення – сукупність переживань, пов'язаних з дитиною; когнітивний – уявлення батьків про характер, потреби, інтереси і цінності своєї дитини, її настановлення і поведінковий компонент – стиль спілкування з дитиною.

На формування батьківського відношення до дитини впливають особистість самого батька, психологічні особливості дитини, а також особливості подружніх взаємовідносин і соціокультурні фактори. Відношення дитини до батька визначається внутрішньою активністю дитини, його сприйняттям, осмисленням батьківства в цілому, особливостей сім'ї і свого місця в ній, переживаннями, пов'язаними з сімейними відносинами і установками.

Зміни з трансформації у сімейній системі, зумовлені циклічністю, призводять до труднощів, що вимагають не тільки пристосування і адаптації, але і опанувальних зусиль членів сім'ї.

Поняття «опанування в сім'ї» використовується в медичній психології тоді, коли копінг-реакція більш як одного члена сім'ї є відповіддю на порушення душевної рівноваги одного чи кількох членів сім'ї. Вчені виділили структуру опанувальної поведінки з кризовими, стресовими ситуаціями в сім'ї:

1. Поява змін для сім'ї, які вимагають адаптації.
2. Соціальні і психологічні фактори, які сім'я використовує в управлінні стресовою ситуацією.
3. Сімейні ресурси, які сім'я активує для досягнення задовільних результатів опануванні стресовою ситуацією.
4. Результат в опанувальних зусиль сім'ї.

Список використаних джерел

1. Bowen M. Family therapy in clinical partice. N. Y.: Jason Aronson, 1978. – 167
2. Jetsch R. J. Transitions and Changes: Who Copes Well?//Colorado State University, 2000.
3. Stressand the Familie. Vol.1. Coping with Normative Transitions/ Ed. By H.I.McCubbin and C/R/Figley/Brunner/Mazel Publischers, New York, 1983.
4. Андреева Г.М. Психология социального познания/ Г.М. Андреева. – М.: Аспект-пресс, 2000. – 228 с.
5. Андрущенко В.П. Соціальна робота/ В.П. Андрущенко. – К.: УДЦССМ, 2001. – 344 с.
6. Бабахало В. Современные етенденции молодежной культуры/ В. Бабахало// Психолог. – 2001. – № 3. – С. 5-6.
7. Варга А.Я. Теория семейных систем МюрреяБоуэна/ А.Я.Варга. – М.: Когито-центр, 2005. – 496 с.
8. Дружинин В.Н. Психология семьи / В.Н. Дружинин. – Изд. 3-е, – СПб.: Питер, 2008. – 176 с.
9. Мясищев В.Н. Психология отношений / В.Н. Мясищев // Под редакцией А.А. Бодалева. М.: Издательство Московского психолого-социального института; – Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2003. –400 с.
10. Постылякова Ю.В. Ресурсный подход в изучении семейного стресса/ Ю.В. Постылякова// Псих. проблемы современной российской семьи.... Ч.2. – М.: 2003. – 69-72 с.
11. Фримен Д. Техники семейной психотерапии / Д. Фримен. – СПб.: Питер, 2001. – 384 с.
12. Черников А.В. Системная семейная терапия: Интегративная модель диагностики / А.В. Черников. – Изд. 3-е, испр. и доп. – М.: Независимая фирма «Класс», 2005. – 208 с.

Theoretical concept of coping behavior in family studies of foreign and local psychologists are analyzed in the article. Different points of view are analyzed based on the concept and the emergence of family stress, coping resources of a personality as factors in helping a person in stressful situations in family situations. The role of social support in solving different problems, especially in family situations in gender aspects is proofed in the article. Different factors of interaction between parents and adult children and social support are defined. The conflict, especially in a family life as a first sign of stress is reviewed. The attempt to analyze the features of the effect of risk factors or difficult situation for resistance to stress is made. The concept of stability of the family and family coping is analyzed considering different approaches to the given problem, they are: sociological, adaptive and family. There were analyzed two types of social support: perceived, the one imagines and real, the one can really use in the field of human relations. The number of stressors that affect family life, marked symptoms and signs of family stress are identified in the article. Made a conclusion that social support makes people less vulnerable to the difficulties of life and also offers human being real help in solving problems. The structure of coping with difficult situations in family life is given.

Keywords: coping behavior, coping resources, stress, social adaptation, exclusion, crisis, conflict.

Отримано: 16.01.2013 р.

УДК 159.9

Г.О.Коцюба

Образ тіла та особливості його сприйняття жінками з синдромом ЗАЛЕЖНОГО КОХАННЯ

У статті розглянуто особливості тілесної ідентичності жінок, які знаходяться у стосунках залежного кохання. Вивчено особливості образу тіла у залежних жінок та визначено рівень задоволеності власним тілом в експериментальній групі жінок. Показано, що тілесна ідентичність залежних жінок не містить сексуально-еротичних компонентів, вони ідентифікують себе з такими частинами тіла, як руки, обличчя та шия, тоді як специфічною для групи незалежних жінок є ідентифікація тіла з геніталіями. У жінок, які знаходяться у стосунках залежного кохання спостерігається негативне ставлення та низький рівень уваги до тіла.

Зміст

<i>С.Д.Максименко</i>	
К вопросу о внутреннем пространстве свободы личности . . .	7
<i>В.Н.Александровская</i>	
«Идеальный образ» и «Образ-я»: грани взаимодействия . .	19
<i>А.В.Альошичева</i>	
Обґрунтування умов збереження психічного здоров'я спортсменів	31
<i>О.С.Андреев</i>	
Новый метод оценки личностного зростання	41
<i>Т.П.Бабаенко</i>	
Влияние психофизиологических показателей на показатели результатов психологического тестирования	50
<i>Н.И.Болтакова</i>	
Формирование коммуникативной компетентности будущих логопедов как необходимое условие подготовки к речевому развитию детей	60
<i>Н.О.Бочаріна</i>	
Особливості впливу ціннісного ставлення до інших на розвиток гуманістичної спрямованості майбутнього соціального педагога	69
<i>Н.В.Ванда</i>	
Можливості та обмеження застосування герменевтичного методу у психології	79
<i>А.М.Веремчук</i>	
Рефлексія у педагогічній діяльності.	92
<i>Н.О.Видолоб</i>	
Особливості міжособистісної взаємодії в процесі соціалізації в підлітковому віці	103
<i>Н.К.Вічалковська</i>	
Корекція сенсорної сфери дітей із порушеннями психофізичного розвитку	113

С.О.Ганаба

Потенціал концепції цілісної особистості Степана
Балея в осмисленні проблем освітньої діяльності 122

І.А.Горобець

Особистісна культура вчителя як чинник розвитку
креативності підлітка 134

Н.М.Гринникова

Психологические особенности топ-менеджеров 145

Т.М.Дерев'янюк

Креативне мислення в системі професійно
важливих якостей кримінальних аналітиків
оперативно-розшукових підрозділів державної
прикордонної служби України 157

И.А.Дмитриева, Л.М.Попов

Развитие способности к целеполаганию у студентов и
аспирантов 166

О.Ю.Дроздов

Індивідуально-психологічні чинники геополітичних
уявлень особистості 180

Т.В.Дуткевич

Психологічний зміст поняття конфліктності 192

І.М.Жмайло

Ціннісні орієнтації батьків різного соціально-економічного
статусу у вихованні власних дітей 201

Б.А.Земба

Роль соціальної роботи у вирішенні адаптаційних
проблем батьків, які мають розумово відсталу дитину . . . 212

О.М.Ічанська

Особистісні детермінанти становлення образу
професіонала у студентів-психологів у процесі
професійного навчання 222

Т.С.Калініна

Особливості соціально-психологічної компетентності
молодших підлітків із затримкою психічного
розвитку 232

О.В.Камінська

Характеристика психологічних особливостей
інтернет-залежності. 242

О.М.Кікінежді

Батьківсько-дитячі стосунки у розвитку гендерного
образу «Я» підлітка 252

М.В.Козлова

Взаємозв'язок психологічного захисту з часовою
перспективою (пілотаже дослідження) 262

І.О.Корнієнко

Копінг-поведінка сім'ї як предмет психологічного
дослідження 273

Г.О.Коцюба

Образ тіла та особливості його сприйняття жінками з
синдромом залежного кохання 283

О.М.Легун

Сенс життя і філософія смерті. 293

И.И.Либ

Психологические особенности успешных женщин-
предпринимателей в Украине 304

І.М.Лисенко

Вивчення особливостей прояву відхильної
(делінквентної) поведінки особистості підліткового віку . 315

Н.М.Макаренко, О.О.Андрійченко, М.В.Торяник

Подолання комунікативних бар'єрів у спілкуванні
з носіями мови 325

Л.Л.Макарова

Проблема складових соціальної ідентичності в
психологічній науці. 335

К.С.Максименко

Психотерапевтическая реконструкция «Я»
непсихотических личностных расстройств 345

Т.М.Малкова

Уявлення майбутніх співробітників органів внутрішніх
справ про професійну діяльність працівників міліції у світлі
теорії мотивації трудової діяльності К. Альдерфера 362

І.В.Матієшин

Спортивна невротизація людини: теоретико-емпіричні доробки сучасної психології 374

Н.Ю.Мельнік

Антиципаційна компетентність як фактор становлення професійної ідентичності. 385

Г.М.Мікляєва

Застосування казкотерапії в діяльності шкільного психолога по забезпеченню психологічного здоров'я молодших школярів 396

В.Р.Міляєва, Н.К.Лебідь, Ю.В.Бреус

Теоретичний аналіз поняття «потенціал особистості» . . . 405

С.М.Мордюшенко

Психологічний аналіз діяльності кінологів-рятувальників державної служби України з надзвичайних ситуацій 416

О.І.Морозова-Ларіна

Проблема шкал достовірності у сучасній психодіагностиці 428

В.В.Москаленко

Проблема індивідного та надіндивідного в дослідженні соціалізації особистості 438

О.Ю.Набочук

Розвиток екологічної свідомості особистості: актуальність проблеми 449

Ю.П.Недайбіда, Ю.В.Котова

Актуальність урахування впливу психічних особливостей «людини-оператора» на функціонування інформаційно-управляючих систем 464

О.О.Олійник

Адекватна самооцінка особистості: віковий дискурс 475

Л.А.Онуфрієва

To the problem of formation of professionalism and psychological preparation of the future specialists of socionomic professions 485

К.О.Островська

Особливості інтелектуального розвитку дітей
зі спектром аутистичних порушень 498

Н.П.Панчук

Вплив самоактуалізації на спрямованість ціннісних
орієнтацій майбутнього спеціаліста 512

В.В.Подляшаник

Економічна свідомість особистості: методологічні
обрії аналізу проблеми. 521

Л.В.Помиткіна

Цілепокладання як основа прийняття студентами
стратегічних життєвих рішень 531

О.А.Поцулко

Роль комунікацій у формуванні особистості дитини
юнацького віку
(16-22 роки) 541

О.О.Продан

Розгляд психологічних чинників, які впливають на
самоусвідомлення сучасної молоді 554

А.А.Рикун

Дослідження рівня володіння мовними навичками у
майбутніх практичних психологів 566

О.О.Рудакова

Оцінка психологічних особливостей кризового
реагування молодших школярів за допомогою методів
арт-терапії 578

І.І.Савенкова

Прогностичні показники прояву реактивної та
особистісної тривожності хворих на психосоматичні
захворювання. 588

В.О.Сич, В.М.Сич

Взаємозв'язок соціально-демографічних
характеристик та особливостей когнітивного
компонента в структурі економічного самовизначення
студентської молоді 598

Н.Є.Скулиш

Методики вимірювання креативної активності та виявлення рівня розвитку творчого мислення професійного самовизначення студентів ВНЗ 611

Э.Ф.Смеричевский

Проблема национального характера в современной психологии 622

О.О.Ставицький

Відмінності у ставленні до інвалідизованих залежно від місця проживання 633

В.А.Старик

До проблеми деонтології в діяльності екстремальних психологів 645

Н.А.Терновик

Психолого-педагогічні та культурологічні засади розвитку підлітка як суб'єкта пізнавальної діяльності 654

О.М.Тохтамиш

Метод Фельденкрайза в психотерапії та розвитку особистості 665

В.М.Федорчук

Сучасні підходи до оцінювання ефективності тренінгу 674

С.Ф.Устименко, А.В.Шамне

Методологічний плюралізм та поліпарадигмальність підходів у поясненні психіки 684

В.С.Цихоня

Досвід конструювання методики дослідження уявлень про сексуальні стосунки у жінок 697

М.Чапка, А.Йохимчик

Адміністративно-правові аспекти охорони здоров'я споживачів продуктів харчування в Польщі 711

І.С.Черевко

Вплив екологічної освіти на формування особистості підлітка як суб'єкта навчіння 718

А.А.Чернов

Моральний вчинок як міра духовного розвитку
особистості молодшого школяра 728

І.В.Шаронова

Психічне здоров'я особистості як предмет
психологічного дослідження 738

Т.В.Шипелик

Проблема становлення личностно смислового урівня
психического здоров'я у підлітків 747

О.С.Штепа

Особливості резервної мотивації 758

Д.І.Шульженко

Дослідження чинників сором'язливості
старшокласників 769

Т.І.Щербак

Особливості інтелектуального розвитку
особистості у період репрезентації інтелекту 779

М.В.Яворський

Соціально-психологічний зміст процесу формування
довірчих стосунків в інтернет-середовищі 789

С.Д.Яковлева

Фізіологічні аспекти відхилень у розвитку дітей з
сенсорними деприваціями 801

А.О.Яцюрник

Вивчення феномена креативності в зарубіжній
психології 807

Відомості про авторів 819

CONTENTS

S.D. Maksymenko

To the question about the inner space of the personality
freedom 7

V.M. Aleksandrovska

«Ideal image» and «Image-Me» aspects of interaction 19

A.V. Alioshycheva

The justification of conditions for athletes' mental health
preservation 31

O.S. Andreiev

A new method of personal growth estimation..... 41

T.P. Babaienko

The influence of psychic and physiological indicators
on the indicators of psychological testing results 50

N.I. Boltakova

The formation of communicative competence of future speech
therapists as a necessary condition for the preparation of the
children speech development. 60

N.O. Bocharina

The influence of valuable attitude towards others on the
development of future social teacher humanistic
orientation. 69

N.V. Vanda

Opportunities and restrictions of the hermeneutical
method usage in psychology 79

A.M. Veremchuk

Reflection in pedagogical activity 92

N.O. Vydolob

The peculiarities of interpersonal interaction in the
process of socialization in adolescence 103

N.K. Vichalkovska

Sensory sphere correction of the children with the
violations in psychophysical development 113

S.O. Hanaba

The potential sides of Stepan Baley's conception about complex personality integral in realizing educational problems 122

I.A. Horobets

Personality culture of the teacher as a factor of the teenager's creativity development 134

N.M. Hrynnikova

Psychological peculiarities of top-managers. 145

T.M. Derevianko

Creative thinking in the system of vocational important qualities of criminal analysts of search operational staff in the state border guard service of Ukraine. 157

I.O. Dmitriieva, L.M. Popov

The development of the ability to goal setting of students and postgraduate students 166

O.Y. Drozdov

Individual and psychological factors of personality geopolitical perceptions. 180

T.V. Dutkevych

The psychological meaning of the notion of conflict. 192

I.M. Zhmailo

Value orientations of parents with different social and economic status in their children upbringing 201

B. A. Zięmba

The role of social work in the solution of adaptation problems of parents with a mentally retarded child 212

O.M. Ichanska

Personal determinants of professional image formation of students-psychologists the process of vocational training 222

T.S. Kalinina

The features of social and psychological competence of teenagers with mental retardation 232

O.V. Kaminska	
The characteristics of psychological peculiarities of internet dependence	242
O.M. Kikinedzhi	
Parents-children relations in the development of a teenager's gender image «Me»	252
M.V. Kozlova	
The correlation between the psychological protection and the time perspective (flying study).	262
I.O. Korniienko	
Copying behaviour of a family as an object psychological research.	273
A.O. Kotsuba	
Body image and the features of its perception by women with the syndrome of dependent love	283
O.M. Lehun	
The meaning of life and philosophy of death.	293
I.I. Lib	
Psychological characteristics of successful women entrepreneurs in Ukraine	304
I.M. Lysenko	
Study of the manifestation of the teenager personality delinquent behaviour	315
N.M. Makarenko, O.O. Andriichenko, M.V. Torianyk	
The overcoming of communication barriers in the intercourse with native speakers	325
L.L. Makarova	
The problem of the components of social identity in psychological science.	335
K.S. Maksymenko	
Psychotherapeutic reconstruction of «Me» in non-psychotic personality disorders.	345
T.M. Malkova	
The future policemen notion about the policemen's professional activity in the light of the theory of motivation and stimulation of labour activity of C.Alderfer	362

<i>I.V. Matiieshyn</i>	
Sport neurotization of a man: theoretical and empirical works of modern psychology	374
<i>N.Y. Melnik</i>	
Anticipation competence as a factor of the professional identity formation.	385
<i>A.M. Mikliaieva</i>	
The application of fairy-tale therapy in a school psychologist activity on providing junior pupils' psychological health	396
<i>V.R. Miliaieva, N.K. Lebid, Y.V. Breus</i>	
Theoretical analysis of the concept "potential of personality"	405
<i>S.M. Mordiushenko</i>	
Psychological analysis of the cynologist-rescuers activity of Ukraine state service for emergency situations	416
<i>O.I. Morozova-Larina</i>	
The problem of reliability scales in modern psychodiagnostics	428
<i>V.V. Moskalenko</i>	
The problem of individual and overindividual in a study of personality socialization.	438
<i>O.Y. Nabochuk</i>	
The development of personality ecological consciousness: actuality of the problem	449
<i>Y.P. Nedaibida, Y.V. Kotova</i>	
The actuality of psychical features of "man-operator" influence on the functioning of informative-management systems	464
<i>O.O. Oliynyk</i>	
An adequate self-appraisal of a personality: age discourse. . .	475
<i>L.A. Onufriieva</i>	
To the problem of formation of professionalism and psychological preparation of the future specialists of socioeconomic professions	485

<i>K.O. Ostrovska</i>	
Intelligence development of children with autistic disorder spectrum	498
<i>N.P. Panchuk</i>	
The self-actualization influence on the direction of future specialist's value orientations	512
<i>V.V. Podliashanyk</i>	
Economic consciousness of a personality: methodological horizons of problem analysis	521
<i>L.V. Pomytkina</i>	
Goal-making as a background of making strategic life decisions by students.....	531
<i>O.A. Potsulko</i>	
The role of communications in the adolescent personality formation (16-22 years).	541
<i>O.O. Prodan</i>	
Psychological factors influencing on the self-consciousness of modern youth	554
<i>A.A. Rykun</i>	
The study of the language skills level of future practical psychologists	566
<i>O.O. Rudakova</i>	
The assessment of psychological peculiarities of junior pupils' crisis response with the help of art therapy methods	578
<i>I.I. Savenkova</i>	
Prognostic manifestations of reactive and personal anxiety in patients with psychosomatic diseases	588
<i>V.O. Sych, V.M. Sych</i>	
The correlation between social and demographic characteristics and features of the cognitive component in the structure of students' youth economic self-determination	598
<i>N.Y. Skulysh</i>	
Evaluating techniques of creative activity and discovering the constructive level of student's mentality in professional self-determination of higher educational establishments. . .	611

E.F. Smerichevskiy

The problem of national character in modern
psychology 622

O.O. Stavitskiy

Differences in attitude towards handicaps depending
on a place of residence 633

V.A. Staryk

The problem of ethics in the work of extreme
psychologists 645

N.A. Ternovik

Psychological, pedagogical and cultural foundations
of the teenager's development as a subject of cognitive
activity 654

O.M. Tohtamysh

Feldenkrais method in psychotherapy and personal
growth 665

V.M. Fedorchuk

Modern approaches to the assessment of training
effectiveness 674

S.F. Ustymenko, A.V. Shamne

Methodological pluralism and poliparadygma approaches
to the meaning of psyche 684

V.S. Tsykhonia

The experience of research methodology construction of
women's conception about sexual relationship 697

M. Chapka, A. Yohymchik

Administrative and legal aspects of consumers' health
protection in Poland 711

I.S. Cherevko

The ecological education influence on the formation of
teenager's personality as a subject of teaching 718

A.A. Chernov

Moral action as a measure of the soul development
of the junior pupil's personality 728

<i>I.V. Sharonova</i>	
Personality mental health as a subject of psychological research.....	738
<i>T.V. Shypelyk</i>	
The problem of a personality conceptual level formation of mental health in teenagers	747
<i>O.S. Shtepa</i>	
The peculiarities of backup motivation	758
<i>D.I. Shulzhenko</i>	
The study of senior pupils' shyness factors	769
<i>T.I. Shcherbak</i>	
The peculiarities of a personality intellectual development in the period of intelligence representation.....	779
<i>M.V. Yavorskyi</i>	
Social and psychological content of the trust formation in the online environment.....	789
<i>S.D. Yakovleva</i>	
Physiological aspects of deviations in the development of children with sensory disorders	801
<i>A.O. Yatsiuryk</i>	
A study of the creativity phenomenon in foreign psychology.....	807
Information about the authors	828

Проблеми сучасної психології

Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

У збірнику наукових праць, створеному вперше спільно Інститутом психології імені Г.С. Костюка НАПН України і вищим навчальним закладом, висвітлюються найбільш актуальні проблеми сучасної психології. У ньому представлено широкий спектр наукових розробок вітчизняних і закордонних дослідників у галузі загальної, педагогічної, вікової, експериментальної, медичної та спеціальної психології.

У представлених наукових працях аналізуються проблеми чинників, умов розгортання і труднощів психічного розвитку, питання вікових й індивідуальних особливостей становлення особистості та психології навчання, обговорюються перспективи можливих нових психолого-педагогічних підходів до проблем сучасної психології.

Збірник наукових праць адресовано професійним психологам і фахівцям суміжних наук, докторантам й аспірантам, магістрантам і студентам психологічних факультетів, а також усім тим, хто цікавиться сучасним станом розвитку психологічної науки.

*Директор
Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України –
Максименко Сергій Дмитрович,
дійсний член НАПН України,
доктор психологічних наук, професор*

*Ректор
Кам'янець-Подільського
національного університету
імені Івана Огієнка –
Копилов Сергій Анатолійович,
доктор історичних наук, професор*

Проблемы современной психологии

**Сборник научных трудов Каменец-Подольского
национального университета имени Ивана Огиенко, Института
психологии имени Г.С. Костюка НАПН Украины**

В сборнике научных трудов, созданного впервые совместно Институтом психологии имени Г.С. Костюка НАПН Украины и высшим учебным заведением, рассматриваются наиболее актуальные проблемы современной психологии. В нем представлен широкий спектр научных разработок отечественных и иностранных исследователей в области общей, педагогической, возрастной, экспериментальной, медицинской и специальной психологии.

В представленных научных трудах анализируются проблемы факторов, условий развертывания и сложностей психологического развития, вопросы возрастных и индивидуальных особенностей становления личности и психологии обучения, обсуждаются перспективы возможных новых психолого-педагогических подходов к проблемам современной психологии.

Сборник научных трудов адресован профессиональным психологам и специалистам смежных наук, докторантам и аспирантам, магистрантам и студентам психологических факультетов, а также всем, кто интересуется современным уровнем развития психологической науки.

*Директор
Института психологии
имени Г.С. Костюка НАПН Украины –
Максименко Сергей Дмитриевич,
действительный член НАПН Украины,
доктор психологических наук, профессор*

*Ректор
Каменец-Подольского
национального университета
имени Ивана Огиенко –
Копылов Сергей Анатольевич,
доктор исторических наук, профессор*

Problems of modern psychology

**Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan
Ohienko National University,
G.S.Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of
Pedagogical Science of Ukraine**

The collection of research papers, first created by G.S.Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine and the educational establishment, is devoted to the scientific discussion of issues in contemporary psychology. It presents a wide range of studies by Ukrainian and foreign researchers in the fields of general, pedagogical, age, experimental, medical and special psychology. It presents analysis of the issues, conditions, and difficulties of psychological development, age-related and individual differences in the development of an individual and psychology of education.

The research presented in this collection of papers addresses the issues of causes and conditions of problems that may arise in an individual's psychological development, issues of age differences and individual differences, and the field of pedagogical education; discusses possibilities of new psychological-pedagogical approaches to various issues of contemporary psychology.

The target readership of the collection of research papers includes professional psychologists, graduate and postgraduate students, as well as everybody else who shows interest in the current state of psychology as a science.

*Maksymenko Serhiy Dmytrovych –
director of G.S.Kostiuk Institute of Psychology at the
National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, member of
the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, Doctor
of Psychological Science, Professor*

*Kopylov Sergiy Anatoliyovych –
Rector of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko
National University,
Doctor of Historical Science, Professor*

Scientific publication

Problems of modern psychology

**Collection of research papers of
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University,
G.S.Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy
of Pedagogical Science of Ukraine**

Issue 20

Editor	<i>N.G. Piankovska</i>
Computer version	<i>V.O.Farion</i>
English translation	<i>Y.V. Savolainen</i> <i>O.V.Moshtak</i>

**“Aksioma” Publishing House
(certificate GC №1808 of 26.05.2004)
Kamianets-Podilskyi, p/b 8, 32300
Tel/Fax: (03849) 3-90-06**

**Printed in the PE “Aksioma” printing house
Prov.Pivnichniy, 5, Kamianets-Podilskyi, 32300**

Наукове видання

Проблеми сучасної психології

**Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка,
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України**

Випуск 20

Редактор	<i>Н.Г. Пянковська</i>
Комп'ютерна верстка	<i>В.О. Фаріон</i>
Переклад на англійську мову	<i>Я.В. Саволайнен</i> <i>О.В.Моштак</i>

Підписано до друку 10.04.2013 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookC. Друк офсетний.
Ум.друк.арк. 49,76. Обл. вид. арк. 48,15.
Тираж 300 пр. Зам. № 502.

Видавництво “Аксіома”
(свідоцтво ДК №1808 від 26.05.2004 р.)
м. Кам'янець Подільський, а/с 8, 32300
Тел./факс: (03849) 3-90-06

Надруковано в друкарні ПП “Аксіома”
пров. Північний, 5, м. Кам'янець-Подільський, 32300